

MYRIOKEPHALON MUHAREBESİ'NİN MEVKİSİ ÜZERİNE

ON THE LOCATION OF THE BATTLE OF MYRIOKEPHALON

Altay Tayfun ÖZCAN*

Öz

Myriokephalon muharebesi Türk tarihinin en iyi bilinen muharebelerinden birisi olmasına karşı her zaman bir sorunun hedefi olmuştur: Myriokephalon muharebesinin mevkisi neresidir? W. Ramsay'dan bu yana, Selçuklu tarihi ile ilgilenen nereyse tüm tarihçiler bu meseleyi ele almışlardır. Mesela, önce Düzbel geçidi üzerinde duran W. Ramsay Limnai ile Gondani arasındaki bir yeri ifade ederken, II. Kılıç Arslan üzerine bir doktora tezi kaleme alan A. Çay Karamıkbeli'ni muharebe meydanı olarak belirtmiştir. Diğer taraftan daha başka tarihçiler ise Düzbel'in yakınlardaki Kufi vadisini, Uluborlu'ya açılan Popa Boğazı'nı ve Selçukluların başkenti Konya'ya 50 kilometre uzaklıktaki Bağırsak Boğazı üzerinde durmuşlardır.

Bu çalışmada bu görüşleri değerlendireceğiz ve ardından da bunları Myriokephalon muharebesi ile ilgili bilgilerin bulunduğu kaynaklarla karşılaştıracamız.

Anahtar Kelimeler

Myriokephalon muharebesi, Selçuklu Sultanlığı, Bizans İmparatorluğu, II. Kılıç Arslan.

Abstract

Although the Battle of Myriokephalon is one of the most well-known battle in the Turkish history, has always been the target of one question: Where is the location of the Battle of Myriokephalon? Since W. Ramsay, nearly all of the historians who have been interested in the Seljuk history have discussed this matter. For example, while W. Ramsay who firstly dwelled on the Düzbel Pass, then indicated a place between Limnai and Gondani, A. Çay who wrote a Ph.D. thesis on the Kilij Arslan II stated Karamıkbeli as a battle site. On the other hand, the other historians indicated Kufi valley nearby Düzbel Pass, Popa Gorge leading to Uluborlu, and Bağırsak Gorge which is 50 kilometres away from Konya, the Seljukid capital.

In this paper, we will examine these opinions, and then compare them with the sources which have information about the Battle of Myriokephalon.

Keywords

Battle of Myriokephalon, Sultanate of Rum, Byzantine Empire, Kilij Arslan II.

* Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kütahya, altaytayfun@gmail.com

Türk tarihinde, neticeleri açısından¹ belli başlı hadiselerden birisi olmasına karşın Myriocephalon muharebesinin mevkisi ile ilgili değerlendirmelerin bir nihayete bağlanmamış olduğu son yıllarda bu husustaki tartışmaların yeniden ve bu sefer daha etkili bir şekilde gündeme getirilmiş olmasıyla dikkat çekici bir hâl almıştır. Myriocephalon muharebesinin nerede gerçekleştiği ile ilgili ilk bilimsel tespiti sahibi, muharebenin Düzbel’de gerçekleştiğini savunan W.M. Ramsay’dır². Bununla birlikte yazar, bir süre sonra Düzbel ile ilgili görüşünden meşhur coğrafyacı W. Tomaschek’in –delillerinin ne olduğu hususunda bilgi vermediği- uyarısı ile vazgeçerek, muharebenin Limnai ile Gondani, yani Hoyran ile Kumdanlı arasında vuku bulduğunda karar kılmıştır³. Bununla birlikte F. Dirimtekin, onun bu son tespitini eleştirerek muharebenin Düzbel’de gerçekleştiği hususunda görüş bildirmiş, K. Ayiter bu mntıkanın da içinde bulunduğu Çivril’deki geçitleri işaret etmiş⁴, B. Umar da Düzbel’in hemen batısındaki Kufi çayının muharebe mevkisi olduğu üzerinde durmuştur⁵.

O. Turan, W.M. Ramsay’ın son görüşünden hareket ederek Myriocephalon muharebesinin Kumdanlı’da gerçekleştiğini kabul etmiştir⁶. Öyle görünüyor ki bu tespit A. Çay ve onu takiben de E. Altan’ın Karamıkbeli değerlendirmelerinin temelini teşkil etmiştir⁷. Bu son görüşün, sahanın önemli bilim adamlarının

¹ Myriocephalon muharebesinin neticeleri ile ilgili pek çok değerlendirme yapılmıştır. Bunlardan pek farklı olmasa da, şu incelemede Bizans İmparatorluğu’nun Anadolu’daki direniş imkânlarının tamamen çöktüğü bölgedeki hâl özelinde ortaya konmuştur. Bk. C. Foss, “The Lycian Coast in the Byzantine Age”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 48/ 1994, s.3, 36, 37, 41, 51.

² W.M. Ramsay, “Notes and Inscriptions from Asia Minor (III)”, *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, Vol. 2, No. 2, 1886, s.125-127.

³ W.M. Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, Vol. I, Clarendon Press, Oxford 1895, s.346, 347.

⁴ F. Dirimtekin ve K. Ayiter’in görüşleri ile ilgili olarak bk. Y. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, TTK yay., Ankara 2014, s.167, 168; A. Çay, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987, s.80.

⁵ B. Umar, “Myriocephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Kufi Çayı Vadisi”, *Bellekten*, C. LIV/ 209, s.106 vd.

⁶ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2011, s.63, 94, 234/ 31. dn., 235, 248. Daha sonra E. Eickhoff da bu bölgeye işaret etmiştir. Bu görüş ve Kumdanlı sahasının muharebe meydanı olamayacağı ile ilgili B. Umar’ın değerlendirmelerine bk. B. Umar, “Myriocephalon Savaşının Yeri”, s.104, 105.

⁷ A. Çay, *II. Kılıç Arslan*, s.49-88; A. Çay, *Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriocephalon Zaferi)*, Orkun yay., İstanbul 1984; E. Altan, “Myriocephalon (Karamıkbeli) Savaşının Anadolu Türk Tarihindeki Yeri”, *Türkler*, C.6, ed. A. Güzel vd., Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s.630-634. A. Çay’ın yakın zamanda iddiasından vazgeçtiği bazı haber sitelerine yansımıştır. Ancak bu haberlerin ne derecede doğru olduğu hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Bk. <http://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/9632955-miryokefalonun-izleri-konyada-aranacak> (Erişim tarihi: 18.04.2017)

yorumlarını şekillendirmesi⁸, Karamıkbeli üzerinde bir uzlaşma temelini atılmış olduğu gibi bir manzara ortaya koyar. Ancak, Karamıkbeli'nin coğrafi hususiyeti, Bizans ordusunun ilerleyeceği bir mahiyet arz etmemektedir⁹. Bundan daha önemlisi, gerek Kumdanlı ve gerekse Karamıkbeli, Bizans İmparatoru Manuel'in seferi ile ilgili bilgi veren Nicetas Khoniates'in çizdiği ilerleyiş hattı üzerinde bulunmamaktadır. Ancak bu iki görüş daha sonraki tespitlerin ruhunu etkileyerek Myriokephalon muharebesinin Çivril dışında aranmasına bir kapı araladığı görülmektedir.

A. Bakır, kaleme aldığı kıymetli ve iyi bir şekilde örgülenmiş incelemesinde, kaynaklarda muharebe ile ilgili olarak verilen ayrıntıları, muharebe alanı olarak teklif ettiği Uluborlu'ya girişi sağlayan Popa boğazı içerisindeki gözlemleriyle destekleyerek ortaya koymuştur¹⁰. R. Topraklı ise muharebenin Gelendost'ta gerçekleştiği görüşündedir¹¹. Bu iki değerlendirmenin temelinde, Bizans İmparatorluk ordusunun klasik yol güzergâhını takip etmesi gerektiği gibi bir bakış açısı etkilidir. Bu görüşlerden A. Bakır'ın değerlendirmesi kendi içerisinde tutarlıdır. Zira –aşağıda da ifade edileceği üzere- Bizans ana yolu Honaz üzerinden Uluborlu'ya ve buradan da Eğirdir gölünün üzerinden Afyon'a bağlanmaktadır. R. Topraklı ise Yenice köprüsünü gündeme getirerek bu hatta Gelendost'u da dâhil etmeye teşebbüs etmiştir¹². Bu şekilde o, bu köprü yoluyla ordunun karşı kıyıya geçtiği fikrini dikkate sunmuştur. Elbette R. Topraklı'nın iddiasını pek çok açıdan irdelemek gerekir, mesela bu köprü Bizans İmparatorluğu zamanında da var mı idi veya bir üzerinden bir ordunun geçebileceği bir ortaçağ köprüsünün genişliği ne kadar olması gerekir gibi. Soruları uzatabiliriz. Ancak, belki R. Topraklı Bizans İmparatorluğu askerî yapısı

⁸ M. Kesik, "Dânişmendli Beyliği-Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri", *Osmanlı Araştırmaları*, C. XXXIV/ II, s.140, 142, 143; Y. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s.168.

⁹ Türk Tarih Kurumu tarafından organize edilen Ekim 2016 Gelendost ziyaretinden sonra yolumuzu kaybederek tesadüfen geçtiğimiz Karamıkbeli'ndeki geçitleri kısmen görme imkânımız oldu. Burada muharebe ile ilgili tasvirlere uyan noktalar varsa da Bizans ordusunun söz konusu güzergâhtan ilerlediğini varsaymak hiçbir şekilde mümkün değildir.

¹⁰ A. Bakır, "Myriokephalon Savaşı Esnasında Anadolu'da Siyasi Durum ve Uluborlu Coğrafyasında Savaşın Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Bildirileri)*, 2014, s.71-96.

¹¹ R. Topraklı, "Yenice Köyü Köprüsü ve Myriokephalon Savaşı", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 18/ N. 3, 2010, s.1004.

¹² R. Topraklı, "Yenice Köyü Köprüsü ve Myriokephalon Savaşı", s.1004.

ile ilgili bilimsel çalışmalara göz atabilse idi ilk önce J. Haldon'un ve daha başkalarının incelemelerine bakması lazım geldiğini bilir ve ana Bizans karayolunun Eğridir gölünün kuzeyinden geçtiğini görebilirdi¹³.

Myriokephalon muharebesinin Kumdanlı ve çevresindeki alan üzerinde aranması, metodolojik bir hatadan ileri gelmektedir. Zira bu görüş sahipleri, Myriokephalon muharebesinin Bizans ordusunun ana yolu üzerinde aranması lazım geldiği gibi bir kanaat ile yola çıkmışlardır. Bu metodolojik hata, onları Niketas Khoniates'in Khoması'nın dışına çıkardığı anda hataya düşmüşlerdir. Diğer taraftan bu yazarların düştikleri bir diğer hata daha vardır: Bizans ordusu acaba tek bir yola mı sahipti? Elbette ki, hayır. Buna tekrar döneceğiz.

Myriokephalon muharebesinin yeriyle ilgili en son inceleme, daha önce A. Eskikurt ile birlikte kaleme aldıkları makalesinde muharebe meydanını Kufi çayı olarak değerlendiren¹⁴, M.A. Ceylan tarafından yapılmıştır. Titiz bir incelemenin ürünü olan ve coğrafya alanında çalışan meslektaşları için örnek teşkil edecek seviyedeki makalesinde yazar, muharebenin Konya'nın 50 kilometre batısında yer alan Bağirsak Boğazı geçidinde yapıldığı üzerinde durmuştur. M.A. Ceylan'ı bu yönde bir kanaate iten iki temel gerekçenin olduğu görülür. Bunlardan ilki muharebe ile ilgili kayıtlarda, mücadelenin yaşandığı yerin yakınında bir kalenin bulunduğu ile ilgili ifadelerin Bağirsak Boğazı çevresindeki bir kale yapısının varlığı ile örtüşmesi¹⁵, ikincisi ise Smbat Sparapet, Süryani Mihail'in eseri ile

¹³ Bizans ordusunun doğu seferi sırasında takip edeceği "ana" yol sistemi ile ilgili olarak bk. J. Haldon, *Warfare, State and Society in Byzantine World 565–1204*, UCL Press, London 1999, s.58, 59. B. Umar ise bu hattı ikinci sıraya yerleştirerek ana yolun Dinar-Karaadilli-Çay yolu olduğunu ifade eder. Bk. B. Umar, "Myriokephalon Savaşının Yeri", s.99-103.

¹⁴ M.A. Ceylan ve A. Eskikurt, "Kufi Çayı Boğazı'nın Doğal ve Tarihî Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, C.1/ S.3, 2001, s.126.

¹⁵ M.A. Ceylan Meltinis kalesini Myriokephalon ile özdeşleştirir. Bk. M.A. Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağirsak Boğazı", *Seçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.5/ 2016, s.74-80. Kale ile ilgili verilerinin XVI. yüzyıl ile ilgili olması tâbidir, zira bundan önceki dönemlerde kalenin mevcudiyetini delillendirebilmek elbette mümkün değildir. Bununla birlikte, Nicetas Khoniates'in eserinde kale yıkık bir hâlde gösterilirken Osmanlı arşiv belgelerinde kale meskûn bir vaziyette tasvir edilir. Bu durum, Meltinis kalesinin yıkık Myriokephalon kalesi olmadığını göstermektedir. Ancak yazarın bahsettiği bir diğer kale, Kale tepe bu noktada daha dikkat çekicidir ki Meldos adı aslında bu kalenin adı olup, Osmanlılar zamanında da kullanım gören diğer kaleye adını vermiş olabilir. Diğer taraftan M.A. Ceylan, Meldos kalesi ile Myriokephalon kalesinin aynı kaleler olduğuna yönelik E. Delaurier'in değerlendirmesine de dikkati çeker. Ancak bu not bir yazar yorumudur ve "açık ve kesin bir yer ve konum tespiti" değeri taşımaz. M.A. Ceylan A. Eskikurt ile birlikte *Selçuklu-Bizans Münasebetlerinde bir Dönüm Noktası Myriokephalon Zaferi (Beysehir-Bağirsak Boğazı-Miryokephalon 17 Eylül 1176)* başlıklı bir eser de kaleme almıştır. Ancak bu çalışmayı –tetkikimizin kısa süre içerisinde basıma yetiştirilmesi gerektiğinden- incelemek mümkün olmadı.

Korykoslu Hayton'un kronolojik cetvelinde (-Türkçeye de çevrilmiş- eseri ile karıştırmamak lazımdır¹⁶) muharebenin Konya'nın yakınlarında gerçekleştiğine ilişkin kayıtlarıdır¹⁷.

M.A. Ceylan'ın Bağirsak Boğazı yakınlarında tespit ettiği kalenin varlığı önemlidir. Ancak bu, tek başına bir mana ifade etmez. Zira B. Umar, Kufi çayı üzerindeki kalelere işaret etmiş¹⁸, A. Bakır Popa boğazı üzerindeki "Gevurun Çevriği" adı ile anılan mıntıkada sur kalıntılarının varlığını müşahade etmiş¹⁹, R. Topraklı da kendi teklifi olan Gelendost içerisinde ve çevrede bulunan bazı kaleleri göstermiştir²⁰. Ancak M.A. Ceylan'ın Bağirsak Boğazı'nı işaret ettiği değerlendirmesinin en can alıcı noktası, muharebenin "Konya'nın yakınında" gerçekleştiğine işaret eden kaynak yazarlarının kayıtlarını gündeme getirmiş olmasıdır. Bununla birlikte, bu noktada temel konu, işaret ettiği kaynak yazarlarının ifadelerinin birbirinden bağımsız mı, yoksa aynı kaynaktan beslenmelerinden ötürü ortak bilgilerin tekrarı mı olduğu meselesidir. Biz genelde Süryani-Ermeni tarihçiliğinin pek çok hususta ortak tarihî kaynaklara dayanmalarından ötürü, -Sparapet Smbat'ın eserinde bunlardan farklı bir Meltinis kalesi ibaresi varsa da- buradaki ifadelerin tek bir kaynaktan neşet eden kayıtlar olduğunu düşünüyoruz. Bu konuda ayrıca bir inceleme yapmak zaruretinin ifade edip, çalışmamızın kapsamını da hatırlatarak söz konusu bilgilerin II. Kılıç Arslan'ın çağdaşı Süryani Mihail'in ifadelerinden kaynaklanan ve diğer yazarlar tarafından da tekrarlanan bilgiler olduğunu kabul etmenin daha yerli yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ilgili kayıtların "birbirlerini destekleyen farklı kayıtlar" değil, "birbirini tekrarlayan tek bir kaynaktan kaynaklanan tek bir kayıt hüviyetinde" olduğunu düşünüyoruz. Ancak bu husus, temelde Myriokephalon muharebesinin Konya'nın yakınında gerçekleştiğine ilişkin, II. Kılıç Arslan'ın çağdaşı olan bir yazar tarafından ifade edilen bilginin önemini azaltmaz. Aksine, karşımızda muharebe ile çağdaş bir yazarın, muharebenin Konya'nın yakınlarında gerçekleştiğini ifade eden bir

¹⁶ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. A.T. Özcan, Selenge yay., İstanbul 2015.

¹⁷ M.A. Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağirsak Boğazı", s.73, 74, 90, 91.

¹⁸ B. Umar, "Myriokephalon Savaşının Yeri", s.115, 116.

¹⁹ A. Bakır, "Myriokephalon Savaşı Esnasında Anadolu'da Siyasi Durum ve Uluborlu Coğrafyasında Savaşın Yeri", s.84.

²⁰ R. Topraklı, "Yenice Köyü Köprüsü ve Myriokephalon Savaşı", s.1008, 1009.

kaynak bulunmaktadır. Fakat, Anadolu'nun batı kesimi ile ilgili bilgilerinin son derece sınırlı olduğu Süryani-Ermeni tarih yazıcılığının bir temsilcisi olan Süryani Mihail'in Konya ile Denizli arasındaki coğrafi uzaklığı iyi tahlil edemeyerek muharebe alanını yanlışlıkla ve kabataslak bir öngörü ile Konya'ya yakın bir mıntika olarak değerlendirmiş olmasının kuvvetli bir ihtimal olarak görülmesi gerektiğini düşünüyoruz²¹. Nitekim yazar, ilgili satırlarında, Manuel'in ilerleyiş güzergâhı ile ilgili hiçbir somut bilgi paylaşmaz²². Aksine, aşağıda ifade

²¹ Benzer durum, Myriokephalon muharebesi ile ilgili daha önce pek dikkati çekmeyen, ancak muharebenin çağdaşı bir yazarın çalışmasındaki ifadelerde de kendisini gösterir. Nitekim Papa III. Aleksandr'ın biyografisini kaleme alan Kardinal Boso (ö. 1178), Myriokephalon muharebesi öncesinde II. Kılıç Arslan'ın, Bizans İmparatoru'nun Konya'ya geçeceği dağların tepesine konuşlandığını ifade eder. Ancak yazar hiçbir şekilde muharebenin nerede gerçekleştiğine ilişkin bilgi vermez. Boso'nun Myriokephalon muharebesi ile ilgili kayıtlarını ilerleyen yıllarda ele alacağımızı ümit ediyoruz. Eğer bu şekilde bir planlama gerçekleşmez ise, bu metnin muhakkak surette ele alınması ve muharebe ile ilgili diğer ayrıntılarla karşılaştırarak değerlendirilmesi gerekmektedir. İlgili kayıt için bk. "Alexander III Vita, A Bosone cardinali conscripta", *Pontificum Romanorum qui Fuerunt inde ab Exeunte Saeculo IX usque ad finem saeculi XIII Vitae ab Aequalibus Conscriptae*, edidit I.M. Watterich, Tom II, Lipsiae 1862, s.434, 435. (Bu çalışmanın Mayıs 2017'de Türk Tarih Kurumu Salonunda okunmasından sonra M. Eskikurt –kurumda gerçekleşen sohbetimizde yayınlanacağından bahsettiği- Kardinal Boso'nun kayıtlarını da içeren makalesini *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*'de yayınlamıştır: "Roger de Hoveden ve Kardinal Boso'nun Myriokephalon Savaşı'na Dair Bahisleri". Yazar bu incelemesini, söz konusu metinlerin İngilizce tercümelemeleri üzerinden gerçekleştirmiştir. Katkısı önemlidir, ancak yukarıda bahsini ettiğim sohbetimiz sırasında kendisine ifade ettiğim sözlerimi burada tekrarlamak isterim: Bu tür bir çalışmanın orijinal dil üzerinden gerçekleştirilmesi beklenir ve gerekir –*parantez içerisindeki kısmın ana metine eklenme tarihi: 09.11.2017-*)

²² *Chronique de Michel le Syrien Patriarche Jacobite D'Antioche, (1166–1199)*, par J.-B. Chabot, Tome III, Paris 1905, s.370, 371. Öte yandan yazar, Manuel'in nereden başladığı ifade edilmeyen bir mıntikadan sonra beş gün ilerlediğini ve muharebenin de bundan sonra gerçekleştiğini belirtir ve bu son noktayı da Konya'ya bir günlük yürüyüş mesafesinde olarak gösterir. Bk. *Chronique de Michel le Syrien*, s.371. Buradaki kayıt için ayrıca bk. M.A. Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağrsak Boğazı", s.90. Ne yazık ki Süryani Mihail, Manuel'in "beş günlük ilerleyiş"inin nereden başladığını ifade etmemektedir. Eğer bu bilgiyi, Nicetas Khoniates'in kayıtları ile birleştirip yolculuğun başlangıç noktasını Gümüşsu olarak belirleyecek olursak -yolculuğun ağır kuşatma aletlerinden ötürü yavaş geliştiğini de hesaba kattığımızda- karşımıza Gümüşsu ile Sandıklı arasında 20–30 kilometrelik bir alanın çıktığını değerlendirmek mümkün olabilir. Biz, Süryani Mihail'in kaydını bu perspektiften değerlendirmek gerektiğini düşünüyoruz. Yoksa, eğer bakış açımızı tersten bir mantıkla Konya'dan geriye doğru sürdürürsek, Nicetas Khoniates'in Bizans ordusunun Khoma'dan sonra daha başka yerlere de uğramış olduğunu kaydetmesi gerektiğini de unutmamamız gerekir. Bu bakış açısı ile yazarın, beş günlük ilerleyişin ardından vardıkları noktayı Konya'ya bir günlük mesafe olarak göstermesinin ise coğrafi bilgilerden uzak bir bakış açısından kaynaklanan bir hata olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Ordunun yavaş ilerleyişi ve bunun neticeleri ile ilgili olarak bk. S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press 1971, s.123, 124.

edeceğimiz üzere, Nicetas Khoniates'in II. Manuel'in seferi ile ilgili çizdiği güzergâh, hiçbir şekilde Süryani-Ermeni tarih yazıcılığı geleneğinin ifadelerini doğrulamamaktadır²³. Bundan ötürü M.A. Ceylan'ın, muharebenin Bağrsak Boğazı'nda gerçekleştiği ile ilgili ortaya koyduğu delillerin meseleyi yeter derecede izah edemediği görülmektedir. Bununla birlikte yazarın ortaya koyduğu perspektif, sadece bu kayıtlarla sınırlı olmayıp diğer kaynaklardaki bilgileri de uyumlu bir şekilde kullanılması ile konuyu tamamen kuşatır bir vaziyettedir. Bu noktada M.A. Ceylan, Nicetas Khoniates, Kinnamos ve İmparator Manuel'in İngiltere Kralı Henry'e gönderdiği mektubu da ayrı ayrı ele alarak değerlendirmesini pek çok açıdan delillendirmeye çalışmıştır. Ancak bu noktada yazarın değerlendirmelerini bir kenara bırakarak kendi görüşlerimize geçmek ve zaman zaman diğer değerlendirmelerle ilgili olduğu gibi bu incelemeye de göndermeler yapmak istiyoruz.

Myriokephalon muharebesinin nerede gerçekleştiğini gösterir elde iki güvenilir kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi Nicetas Khoniates'in *Historia* adlı eseridir. Burada yazar, Manuel'in idaresindeki Bizans İmparatorluğu ordusunun Laodicea'ya gelmesinden sonra Khonai'ye geldiğini ve ardından Lampis üzerinden Kelainai'ye yürüdüğünü ifade eder. Ordunun bundan sonraki durağı Khoma ve Myriokephalon olarak andığı muntika olmuştur²⁴. Muharebe de bu son noktadan sonraki bir yerde gerçekleşmiştir. Bu açıdan bakıldığında İmparatorluk ordusunun ilerleyişinin Laodicea antik kentinin üzerinden Honaz, Dazkırı, Dinar²⁵ ve Gümüşsu kasabası²⁶ yoluyla

²³ M.A. Ceylan'ın bu kayıtlara karşı ileri sürdüğü "Khoma"nın yeri ile ilgili savına aşağıda değineceğiz.

²⁴ Nicetae Choniatae, "*Historia*", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Editio Emendatior et Copiosior, Consilip B.G. Niebuhrii, ex Recensione Immanuelis Bekkeri, Bonnae 1835, s.230, 231; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. F. Işıltan, TTK yay., Ankara 1995, s.123

²⁵ Kelainai'nın Dinar'ın eski adı olması ile ilgili olarak bk. R.E. Kortanoğlu, *Helenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları*, Anadolu Üniversitesi yay., Eskişehir 2008, s.18.

²⁶ Anadolu'da Khoma adı ile anılan daha başka yerleşim birimleri de bulunur ki bunların başlıcaları Çivril'deki Gümüşsu, Terme'deki Cevizli, Seydişehir'deki Esence ve Manavgat'daki Merkez Bucağı'dır. Ancak Nicetas Khoniates'in bahsettiği yer Çivril'de bulunan Gümüşsu beldesidir. Bk. C. Şimşek, "Eskiçağda Homa' Makalesi Üzerine Eleştirel İnceleme", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.5, 2010, s.1, 2. A. Bakır ile temelde ayrıldığımız coğrafi sınır da burasıdır. Yazarın değerlendirmesi için bk. A. Bakır, "Myriokephalon Savaşı Esnasında Anadolu'da Siyasi Durum ve Uluborlu Coğrafyasında Savaşın Yeri", s.83. Homa adı ile anılan

gerçekleştiği görülmektedir. Bundan sonra yer bildirimini sıkıntılı bir hâl alır. Zira Bizans ordusunun Gümüşsu'nun ardından ilerlediği güzergâh bilinen yerleşim birimleri olmayıp yazarın Myriokephalon olarak andığı yıkıntı hâldeki kale ile muharebenin cereyan ettiğinden bahsettiği *Tzivritze*²⁷ geçidir. Ancak ordunun genel hareketine bakıldığında ilerleyişin bundan sonraki hedefinin Sandıklı üzerinden gelişeceği görülmektedir. Nitekim bundan önce Khoma'ya gelen orduların güzergâhının kuzeye doğru olduğu hususunda elde birden çok misal vardır. Mesela 1092'de Dukas, Türk birliklerini takip ederken Laodikeia üzerinden Lampe'ye yani Dazkırı'na ve ardından da Khoma, yani Gümüşsu mevkesine gelmiş ve buradan da kuzeye yönelerek Polybotos, yani Bolvadin'e bağlanmıştır²⁸. Yine 1098'de Alexios Komnenos Polybotos'a Khoma üzerinden geçmiş ve buradan da Akşehir'e yönelmiştir²⁹. Bu örneklerle de desteklenen Nicetas Khoniates'in kayıtları, Bizans ordusunun Dinar'dan sonra "klasik yol ağını kullanmak suretiyle" batıya doğru ilerlediği ve Selçuklu ordusunun Dinar'ın batısında kalan bir bölgede baskınına uğradığı yönündeki değerlendirmeleri bir kenara kaldırmaktadır. M.A. Ceylan, Khoma'nın bu noktada bir düğüm olduğunu fark etmiştir. Gerçekten de konunun asıl düğümlendiği nokta burasıdır ve diğer tüm ayrıntılar ek teferruattır.

M.A. Ceylan, Nicetas Khoniates'in Sublaion kalesinden bahsetmemesini temel bir noktaya yerleştirip Bizans ordusunun Gümüşsu'ya uğradığı ile ilgili değerlendirmelere şüpheyle yaklaşmış ve bundan hareketle Nicetas Khoniates'in bahsettiği Khoma'nın, Gümüşsu değil de Beyşehir civarında bulunup daha sonra adları Esence ve Yukarı Esence'ye dönüşen Büyük Homa ve Küçük Homa olduğunu dile getirmiştir³⁰. Bununla birlikte W.M. Ramsay'in ve daha pek çoklarının da işaret ettikleri gibi Khoma ve Sublaion aslında tek ve bir yer olduğu

daha başka yerleşim birimleri için ayrıca bk. M.A. Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağrsak Boğazı", s.83.

²⁷ I. Demirkent ve diğer pek çok yazar kelimeyi *Tzivritze* olarak göstermişlerse de Nicetas Khoniates'in eserini yazdığı yıllarda *beta* harfi *v* sesi yerine kullanılmıştır. Bundan ötürü biz bu doğru imlayı tercih ettik. Eserin İngilizce çevirisinde de transkripsiyon *Tzivritze* bu şekilde gösterilmiştir. *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, translated by H.J. Magoulias, Wayne State University Press, Detroit 1984, s.101.

²⁸ W.M. Ramsay, "Notes and Inscriptions from Asia Minor (III)", s.125; B. Umar, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri", s.112.

²⁹ J.T. Roche, "In the Wake of Mantzikert: The First Crusade and the Alexian Reconquest of Western Anatolia", *History*, Vol. 914/ No. 2, 2009, s.150.

³⁰ M.A. Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağrsak Boğazı", s.82, 84.

gibi³¹ yazarın da ifade ettiği üzere Esence ve Yukarı Esence için “*Bu tarihi yerleşme ile ilgili özellikle Bizans ve Anadolu Selçuklu dönemlerini kapsayan daha detaylı bilgi ve çalışmalara gereksinim vardır*”³². Zira söz konusu yerleşim birimleri çok daha sonraki dönemlerde –belki Gümüşsu’dan veya aynı adla anılan diğer yerlerden yapılan bir göçle- kurulmuş olabilir. Yazar da bu yerleşim birimi ile ilgili bilgilerini en erken XVI. yüzyıla çekebilmiştir³³. Oysaki Bizans kaynaklarındaki Khoma’nın Gümüşsu’daki muntıkayı işaret ettiği hususunda elde pek çok delil vardır. Bu gerekçelerin ışığı altında Khoma’nın bulunduğu noktayı bir başka muhitte aramak –yeni bir belge bulunana kadar- beyhudedir. Bu nedenle Bizans ordusunun Myriocephalon kalesini geçtikten kısa bir süre sonra vardıkları anlaşılın *Tzivritze* geçidinin Khoma, yani Gümüşsu’nun yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır. Bizans ordusunun sefer sırasında Khoma’ya gelmesi ile ilgili yukarıda zikredilen örnekler akla getirilecek olunursa bu noktanın Gümüşsu ile Sandıklı arasındaki bir noktada bulunduğunu kat’i surette söylemek mümkündür. Bu nokta, daha önce W.M. Ramsay ve F. Dirimtekin’in üzerinde durdukları Düzbel üzerinden Sandıklı’ya bağlanan yol da olabilir, B. Umar’ın değerlendirdiği şekilde ordunun Khoma’dan sonra batıya doğru ilerledikten sonra kuzeye doğru Kufî çayı boyunca yöneldiği Sandıklı’ya uzanan hat³⁴ da olabilir. Ancak kesin olan şey, Myriocephalon muharebesinin nerede cereyan ettiği ile ilgili en güvenilir kaynağın yazarı olan Niketas Khoniates’in ifadelerinin muharebenin Çivril sınırları içerisinde gerçekleştiğine yönelik olmasıdır. Bu malumat, Bizans İmparatoru Manuel’in İngiltere Kralı Henry’e gönderdiği mektupta muharebenin yeri ile ilgili kayıtlara da uygunluk arz etmektedir. Ancak metin içerisinde muharebe alanı olarak gösterilen yer ile ilgili sıkıntılı bazı hususiyetler vardır.

³¹ Krş. M.A. Ceylan, “Coğrafi Perspektiften Myriocephalon Savaşı’nın Yeri ve Konya Bağrsak Boğazı”, s.82, 87; W.M. Ramsay, *The Cities and Bishopricks of Phrygia*, s.224.

³² M.A. Ceylan, “Coğrafi Perspektiften Myriocephalon Savaşı’nın Yeri ve Konya Bağrsak Boğazı”, s.84.

³³ M.A. Ceylan, “Coğrafi Perspektiften Myriocephalon Savaşı’nın Yeri ve Konya Bağrsak Boğazı”, s.82. Yazar bu hususta W.M. Ramsay’in bir değerlendirmesini de paylaşır. Ancak W.M. Ramsay’in son düzeltme notunun geçerli olduğu ve bu hâli ile daha doğru bir görüş olduğu anlaşılmaktadır. Bk. W.M. Ramsay, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960, s.83/ 1. dn.

³⁴ B. Umar, “Myriocephalon Savaşının Yeri”, s.106.

İmparator Manuel'in muhtemelen muharebeden çok kısa bir süre sonra İngiltere Kralı II. Henry'e gönderdiği³⁵ ve Houedenli Roger'in kroniğinde aktarılan mektubunda muharebe meydanı *Cybrilcymani* şeklinde gösterilir³⁶. Mektubun bir diğer, ancak daha kısa halde aktarıldığı versiyonunun bulunduğu Peterbroughlu Benedict'in eserinde ise muharebe meydanı *Cibrilcimani* olarak ifade edilir³⁷. Mektubun sadece özetinin yer aldığı Dicletolu Radulfi'nin eserinde ise hiçbir şekilde bir yer ismi zikredilmez³⁸. Houdenli Roger'in *Cybrilcymani* şeklinde gösterdiği yer adını daha önce *Kibrilkimani* veya daha düşük bir ihtimal olarak *Kübrilkümani* şeklinde okumak mümkünken Peterbroughlu Benedict'in *Cibrilcimani* olarak gösterdiği kelime *Kibrilkimani* şeklinde okumak gerekmektedir. Zira Latince *c* harfi her zaman *k* harfi okutturur (Cicero-Kikero / Afficere-Affikere)³⁹. Bundan ötürü, gerek Houdenli Roger, gerekse Peterbroughlu Benedict'in gösterdikleri imla, muharebe meydanı olarak *Kibrilkimani* şeklinde bir yere tekabül etmektedir. Bu hâli ile muharebenin gerçekleştiği alan, Nicetas Khoniates'in *Tzivritze*⁴⁰, Ioannes Kinnamos'un *Tzivrelitzeman*⁴¹ şeklinde gösterdiği geçidinin adına uygunluk gösterir⁴². Ancak burada kelime *Tzivritze-Çivriçe* ile *Tsivrelitsemā-Çivrelitsemā* arasında bir okunuş

³⁵ Öyle görünüyor ki Manuel'in mektubu sadece İngiltere ile sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte Manuel'in sefere çıkmasından önce bazı bilgiler Papalığa ulaşıyordu. Mesela Ocak 1176'da Manuel'in Avrupa'ya bazı mektuplar gönderdiği haberleri Papalık belgeleri içerisinde kendisine yer bulmuştur. Bk. *Regesta Pontificum Romanorum ab Condita Ecclesia ad Annum Post Christum Natum MCXCVII*, Edidit Philippus Jaffe, Berolini 1851, s.767. Ancak bu metinler içerisinde Myriokephalon muharebesi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Fakat Boso'nun eserinde Myriokephalon ile ilgili bilgilerin varlığı Papalık katına muharebe ile ilgili bilgilerin ulaştığını göstermektedir.

³⁶ *Post vero ubi ei quae illic adjacet angustiae loci quae Persis nominatur Cybrilcymani propinquavimus (...)* (Bunun ardından, Perslerin (=Türklerin) Cybrilcymani olarak andıkları dar bir yerin yakınına yaklaştığımız anda...) Bk. *Chronica Magistri Rogeri de Houedene*, Vol. II, edited by W. Stubbs, London 1869, s.103.

³⁷ *Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis*, Vol. I, Edited from the Cotton MSS. by W. Stubbs, London 1867, s.128.

³⁸ *Radulfi de Diceto Decani Landoniensis Opera Historica*, Vol. I, Edited from the Original Manuscripts by W. Stubbs, London 1876, s.418.

³⁹ M.A. Ceylan kelimeyi "Çivril çimeni" adını yansıttığı şeklinde değerlendirmiştir. Ancak metinde kullanılan kelime doğrudan bu şekilde bir okunuşa imkân vermez. Buna mukabil, aşağıda da değerlendireceğimiz üzere, kelimenin Nicetas Khoniates'in verdiği şekil ile karşılaştırılması ile ancak bu neticeye ulaşılabilir. Yazarın değerlendirmesi için bk. M.A. Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağırsak Boğazı", s.85.

⁴⁰ Nicetae Choniatae, "Historia", s.232; Niketas Khoniates, *Historia*, s.124.

⁴¹ M.A. Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağırsak Boğazı", s.88.

⁴² Bu üç adın birbiri ile aynı olduğu pek çok yazar tarafından dile getirilmiştir. En son olarak bk. M.A. Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağırsak Boğazı", s.89.

sunmaktadır. Nicetas Khoniates ve Ioannes Kinnamos ile Manuel'in mektubunda gösterilen iki ayrı imladan hangisinin doğru olduğu meselesini analiz etmek zordur. İlk tahlilde, bizzat muharebeyi yöneten kişinin ağzından kaleme alınmasından ötürü Latince mektuptaki *Kibrilkimani* okunuşu daha güvenilir gibi dursa da burada kâtibin bir hata yaptığı da düşünülebilir. Yazarın *c* harfini *Tz* harfi yerine kullanarak *ts-ç* harfi vermeye çalıştığı, *v* harfini ise yanlışlıkla *b* olarak kullandığı üzerinde de durulabilir. Bu açıdan bakıldığında, biraz iddialı bir yaklaşımla kelimeyi *Çivrilçimani* veya *Tsivriltsimani* şeklinde değerlendirmek de mümkün olabilir. A. Çay bu yer adının Sultandağı için kullanıldığını ifade eder, ancak bu konuda hiçbir delil sunmaz⁴³. R. Topraklı, bu hali ile kelimenin Yenice Sivrisi olduğu kanaatindedir ve muharebenin Fatlın ovasında gerçekleştiğini belirtir⁴⁴. M.A. Ceylan ise *Cibrilcimani* yer adını *Çivril çimeni* şeklinde değerlendirmiş, ancak neticede “Osmanlı tarihi kaynakları, Bağirsak Boğazı çevresinin bir dönem Çemen Eli şeklinde adlandırıldığını ortaya koymaktadır” demek suretiyle bu muntakanın Bağirsak Boğazı'na tekabül ettiği görüşünü beyan etmiş⁴⁵, Ioannes Kinnamos'un eserinde Sultan Mesut zamanındaki Selçuklu-Bizans mücadeleleri ile ilgili bilgilerde geçen *Tzivrelitzemani* geçit ismine⁴⁶ işaretle “geçidin Konya'ya yakın bir konumda, Konya ile Beyşehir gölü arasında bir yol güzergâhı üzerinde olduğu öğrenilir” diyerek bunu belirli bir noktaya yerleştirmeye çalışmıştır⁴⁷. B. Umar ise *Cibrilcimani* ibaresini –biraz zorlama bir şekilde-

⁴³ A. Çay, *II. Kılıç Arslan*, s.78, 79.

⁴⁴ R. Topraklı, “Yenice Köyü Köprüsü ve Miryokefalon Savaşı”, s.1010, 1012.

⁴⁵ M.A. Ceylan, “Coğrafi Perspektiften Myriokefalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağirsak Boğazı”, s.86. Diğer taraftan yazar J.A. Cramer ve Peterbroughlu Benedict'in “editörünün” “Tzibritze” adını Konya'ya uzanan dağlar olarak belirtmelerini de bir mütalaa olarak paylaşır. Bk. M.A. Ceylan, “Coğrafi Perspektiften Myriokefalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağirsak Boğazı”, s.88, 89.

⁴⁶ *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, yayına hazırlayan I. Demirkent, TTK yay., Ankara 2001, s.41.

⁴⁷ M.A. Ceylan, “Coğrafi Perspektiften Myriokefalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağirsak Boğazı”, s.89. Yazarın bu değerlendirmesini neye dayandığı, Ioannes Kinnamos'un eserini Türkçeye çeviren I. Demirkent'in ilgili kayda düştüğü dipnotta bulunmaktadır. Bu, 1984'te yayınlanan *Tabula Imperii Byzantini* adlı bir eserde yer alan bir tespittir. Bk. *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.41/ 36. dn. Ioannes Kinnamos'a döndüğümüzde ise *Tzivrelitzemani*'yi Konya'ya sabitleyebilecek bir veri bulmak mümkün değildir. Kinnamos'un bahsettiği nokta, azından Sultan Mesut'un Danişmentli topraklarından gelerek Konya'dan ayrılmış bulunan Bizans ordusuna saldırabilecek kadar uzaklıkta yer alan bir geçittir. Buranın Konya'nın yakınlarında olması, bu zaman aralığını dikkate alacak olursak mümkün görünmemektedir.

İtalyanca kurallarına dayanarak *Çivrilçimani* olarak değerlendirmiştir⁴⁸. Bu teklifler son derece kıymetlidir. Ancak Nicetas Khoniates'in sefer güzergâhı ile ilgili verdiği bilgileri göz önüne almak mecburiyetindeyiz. Burası Çivril'de bulunan bir yerdir ve Çivril'in içerisinde değerlendirilmesinden ötürü *Çivril'in çimani* veya *çimeni* olarak adlandırılan bir mıntıkadır. Bu noktada B. Umar'ın ilgili yer adını Çivril ile ilişkilendirmesine –teknik olarak farklı hususlardan hareket etsek de- biz de katılıyoruz.

İmparator Manuel'in mektubunda konu edilmesi gereken diğer bir husus, Houedenli Roger'in kroniğinde aktarılan satırlarda yer alan "*Ex quo vero finea Turcorum invasimus*" ibaresidir. "Türklerin sınırlarına girmemiz üzerine" ifadesi, Myriokephalon muharebesinin Türk sınırları içerisinde gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. R. Topraklı, bu beyana dikkati çekerek "*Türk toprakları dışında ve Türk-Roma hududunun uzağında kalan hiçbir savaş yeri kabul edilebilir ve değerlendirilmeye alınabilecek bir iddia olamaz ve buna göre Roma toprağında bulunan Kufi Boğazı, Düzbel vs. ile Türk toprağında bulunan Konya Kavak savaş yeri olamaz*" demektedir⁴⁹. Bununla birlikte Khoma, yani Gümüşsu'nun kuzeyinde kalan bölgenin tam da bu yıllarda Bizans idaresinde bulunan bir mıntika olduğunu ifade etmek için bir delil –modern araştırma notu veya tespiti değil, doğrudan kaynak bilgisi- ortaya koymak gerekir. Elbette bu bile başlı başına bir inceleme konusudur. 1150'li yıllarda bu sınırı kesin olarak bir noktaya sabitleyebilmek pek mümkün görünmemektedir. Nitekim II. Haçlı seferleri ile ilgili kaynak eseri yazarlarından birisi olan Deuilli Odo'nun eserinde Türkiye ifadesi boğazların karşısında bulunup doğuya doğru uzanan bir ülke olarak tasvir edilir. III. Haçlı seferinde ise bu muğlâk ifade yerini daha kat'i bilgilere bırakır. Bu seferle ilgili kaynaklarda ifade edildiği kadarıyla Türkiye sınırları Laodicea'nın batısındaki bir tuz yatağından, muhtemelen Dazkırı'nın hemen güneyindeki Acıgöl'den başlar ve seferin devam ettiği Larend'e kadar devam eder⁵⁰. Ancak buradaki tasvir 1190'daki bir durum ile ilgilidir ve 1176 yılındaki şartları doğrudan bu seferle ilgili kaynaklara dayanarak öğrenmek şansı bulunmamaktadır. Ancak bizim için önemli olan husus, kaynaklarda Türk toprakları veya doğrudan Türkiye olarak ifade edilen coğrafi adın ortaya çıkmasının, bölgelerin yoğunluklu olarak kimin tarafından yurt tutulduğundan çok kimin hâkimiyetinde bulunduğu ile ilgili

⁴⁸ B. Umar, "Myriokephalon Savaşının Yeri", s.106. İtalyanca ile ilgili kural için "zorlama" tabirini kullanmamızın nedeni, İtalyanca kuralları ile ilgili değil, önerisinin ön şartı olan katibin ana dilinin İtalyanca olduğunun teşhis edilmesinin imkansızlığından kaynaklanmaktadır.

⁴⁹ <http://www.evrensel32.com/dag-fare-dogurdu-makale,59.html> (Erişim tarihi 19.04.2017)

⁵⁰ A.T. Özcan, "XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Türkmenya Adının Batı Dünyasındaki Kullanımı ve Sınırları", *Türkiyat Mecmuası*, C.22, 2012, s.68, 69.

olarak zikredilmiş olmasından ileri gelir. Bu açıdan bakıldığında Bizans İmparatorluğu'nun Khoma'nun kuzeyindeki alanda egemen durumda olduğunu gösterir bir delil bulunmamaktadır. Aksine Khoma-Soublaeum kent ve kalesinin Dorylaeum ile eş zamanlı olarak Türkmen saldırılarına karşı yeniden inşa edilmiş-güçlendirilmiş alanlar olması⁵¹, Gümüşsu'nun kuzeyden gelecek Türkmen saldırılarına karşı bir tutunma noktası işlevi gördüğüne ve bu sahaların da Selçuklu hâkimiyetinde bulunduğuna işaret etmektedir. S. Vryonis bu hususta dikkat edici bir değerlendirme ortaya koyar:

“Manuel Khoma-Soublaeum’u Maeander’in kaynaklarının yakınına inşa etmeye karar verdi. Bizanslılar ardından, metnin ifade ettiği kadarıyla, bu uzun zamandır yıkık ve terk edilmiş kenti ‘Pers ülkesinin içerisinde’ inşa ettiler. (...) Bundan sonra Dorylaeum, Pithecas, Malagina ve Khoma-Soublaeum göçerlerin ortasında Bizans’ın istasyonu haline geldi. Myriocephalum muharebesinden sonra Selçuklu sultanı Manuel’e, varlıklarının sınırlardaki Türkmenler üzerinde ne mana ifade ettiğini fark ederek bu iki tahkim edilmiş alanı yıkmak konusunda baskı kurdu”⁵².

Bizans tarihi sahasında önemli bir isim olup Selçuklu-Bizans ilişkileri özelinde ciddi incelemelerin sahibi olarak tanınan yazarın bu değerlendirmesi, kesin olarak Gümüşsu'nun Bizans İmparatorluğu'nun Gümüşsu ve Dinar ile güneydeki topraklarını koruyan bir dalgakıran vazifesi üstlendiğini ve kuzeyindeki bölgelerin de “Türk toprağı” olduğu hususunda bilimsel bir kabulün varlığını gösterir.

Netice olarak, Bizans ordusunun Dinar’a varmasının ardından batıya doğru ilerleyerek muharebenin Uluborlu veya Gelendost ile Kumdanlı kadar uzatan görüşün temelinde, Bizans İmparatorluğu kara yolunun bu hat üzerinden geçtiğine yönelik bir intiba bulunmaktadır. Hatta bu görüş bu şekilde Karamıkbeli tezini de zayıflatmıştır. Bununla birlikte daha önceki yıllarda Bizans ordularının bu bölgede daha farklı alternatifler kullanmaları, bu değerlendirmelerin temelini teşkil eden “tekel yol” dayanağını yok etmektedir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği üzere 1092’de Dukas, Türk birliklerinin peşinden sürdüğü hareketi sırasında Laodikeia üzerinden Lampe’ye yani Dazkırı’na ve ardından da Khoma, yani Gümüşsu mevkisine gelmiş ve buradan

⁵¹ S. Vryonis, “Nomadization and Islamization in Asia Minor”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.29/1975, s.46.

⁵² S. Vryonis, “Nomadization and Islamization in Asia Minor”, s.54.

da kuzeye Polybotos, yani Bolvadin'e çıkmıştır. Yine 1098'de Alexios Komnenos Khoma üzerinden Polybotos'a geçmiş ve buradan Akşehir'e ilerlemiştir. Bu örneklere daha başkaları da kuşkusuz ki eklenebilir⁵³. Ancak bunların tamamı, Bizans ordusunun seferde kullanabileceği tek yolun Dinar'ın batısına doğru uzanan yol olduğu ve bundan ötürü de Myriopkepholon'un bu hat üzerinde gerçekleştiğini savunan görüşe hilaf teşkil etmektedir. Bu sefer güzergâhı diğer taraftan Myriokepholon muharebesine doğru giden ordunun hareketi ile de birebir uyuşmaktadır. Ancak bu olmasa bile Bizans ordusunun ulaştığı son tespit edilebilir nokta Khoma, yani Gümüşsu'dur. Bizans ordusunun bu noktadan yeniden Dinar'a geri dönerek batıya doğru ilerlemeye devam ettiğini düşünmek kabulü mümkün değildir.

Bu konuda en son incelemede ortaya konan Myriokephalon muharebesinin Bağrsak Boğazı'nda gerçekleştiğine ilişkin değerlendirmenin mahzurları vardır. Yukarıda ifade ettiklerimize ek olarak şunu sormak gerekmektedir: Nicetas Khoniates sefer sırasında Dinar'a uğranıldığını ifade etmektedir, ardından Khoma'ya geçildiğini söylemektedir, peki neden Nicetas Khoniates Bağrsak Boğazı'na kadar süren yolculukta başka bir noktaya işaret etmemektedir? İncelemenin sahibi M.A. Ceylan, Khoma'nın Konya civarında bulunduğu şeklinde bir değerlendirme içerisine girdiği için bu noktada yukarıdaki değerlendirmemiz bakîdir. Ancak Khoma'nın Gümüşsu olduğu gerçeğini bir kenara bırakacak olsak ve Dinar'dan sonra Bizans ordusunun batıya yönelerek M.A. Ceylan'ın değerlendirdiği şekilde Konya'da bulunan Khomalardan birine uğradığını kabul etsek bile, Nicetas Khoniates'in Bizans ordusunun bu yol üzerinde uğraması gereken Sozopolis veya daha başka yerleşim birimlerinden bahsetmesi gerekmez mi idi? Bağrsak Boğazı, bu ve daha başka yönleri açısından kabulü mümkün olmayan bir uzaklıkta yer almaktadır.

Bizim Myriokephalon muharebesinin nerede gerçekleştiği ile ilgili görüşümüz şu şekildedir:

- I. Bizans ordusu Leodicea'ya gelmiş, buradan
- II. Khonai, yani Honaz üzerinden
- III. Lampis, yani Dazkırı'na geçmiş ve yoluna
- IV. Khelainai, yani Dinar üzerinden devam etmiştir.

⁵³ B. Umar, Peutinger'in haritasında Kufi çay üzerinden ilerleyen bir anayolun gösterildiğini ifade etmektedir. Biz bu bilgiyi -kısıtlı zamandan ötürü- doğrulamak imkânı bulamadık. Bu husus, ilgili harita üzerinden doğrulanabilirse Kufi çay tezi Myriokephalon muharebesinin gerçekleştiği hat olması bağlamında güçlenecektir. Yazarın değerlendirmesi için bk. B. Umar, "Myriokephalon Savaşının Yeri", s.107.

V. Bizans İmparatoru Manuel bunun ardından Khoma, yani Çivril ili Gümüşsu beldesine yönelmiş, ardından da

VI. Sandıklı'ya doğru çıkmak ve Konya'ya bu hat üzerinden ulaşmak, belki de bu arada Gümüşsu ile kuzeyindeki alanda yurt tutmuş Türkmen unsurunu batıya doğru püskürtmek, gayesiyle kuzeye ilerlemiştir. Bu kuzey yolu daha önce W.D. Ramsay'in değerlendirip ardından vazgeçtiği Düzbel⁵⁴ de olabilir, bu mıntıkanın batısında bulunan Kufî çayı boyunca uzanan vadi⁵⁵ de olabilir⁵⁶.

Biz bundan sonra yapılacak incelemelerin bu iki nokta üzerinde yoğunlaştırılması gerektiğini düşünüyoruz. Bunlar arasından bizim daha kuvvetli ihtimal gördüğümüz Kufî çayın aktığı bölgedir. Daha önce bu hususta görüş bildiren B. Umar'ın ortaya koyduğu tespitlerin⁵⁷ yüzey araştırmaları ve arkeolojik incelemelerle ve sanat tarihi etütleri ile zenginleştirilmesi gerekir. Ancak kesin olan husus, yaptığımız değerlendirmeye göre, Myriokephalon muharebesinin Çivril sınırları içerisinde gerçekleştiğidir. Aksi durum, Nicetas Khoniates'in eserini Myriokephalon muharebesinin güzergâhı kaynaklarından çıkarmayı gerektirmektedir⁵⁸.

⁵⁴ W.M. Ramsay, "Notes and Inscriptions from Asia Minor (III)", s.125-127.

⁵⁵ B. Umar, "Myriokephalon Savaşının Yeri", s.106.

⁵⁶ M. Kutlu, muharebe alanı olarak Çivril'e işaret etse de bunun Akdağ geçitlerinden birisinde gerçekleşmiş olabileceğini ifade eder. Ancak Bizans ordusunun bu dağa tırmanması pek mümkün değildir. Fakat muharebenin Çivril'de gerçekleştiğine ilişkin görüşü bizim değerlendirmelerimize uygunluk arz eder. Bk. M. Kutlu, *Seljuk Caravansarais in the Vicinity of Denizli: Han-Abad (Çardakhan) and Akhan*, Unpublished Master Thesis, Bilkent University 2009, s.13.

⁵⁷ B. Umar, "Myriokephalon Savaşının Yeri", s.106 vd.

⁵⁸ (Eylül 2017'de Çivril Belediyesi tarafından düzenlenen bir panel sonrası Çivril'den Münir Seyhan ve arkadaşları, Prof. Dr. Levent Kayapınar, Yrd. Doç. Dr. Beycan Hocaoğlu ve Araş. Gör. Halef Cevrioğlu ile şahsımı Kufî vadisine götürmek inceliğinde bulundular. Gece geç vakte kadar süren keyifli bir yürüyüşle Kufî vadisini bir baştan bir başa dolaştık. Bunun bir neticesi olarak Kufî vadisinin Miryokephalon muharebesinin cereyan ettiği vadi olduğu hususundaki düşüncelerimiz yerli yerine oturdu. Bu alanda bir arkeolojik kazı başlatılabilirse tartışmalara bir nihayet verilebilecektir. Yoksa, artık en önde gelen kaynak metnin bile hiçe sayıldığı bir bilimsel ortamda tartışmaların sona ereceğini beklemek beyhudedir. –parantez içerisindeki kısmın ana metine eklenme tarihi: 09.11.2017-)

BİBLİYOGRAFYA

Kaynak Eserler

“Alexander III Vita, A Bosone cardinali conscripta”, *Pontificum Romanorum qui Fuerunt inde ab Exeunte Saeculo IX usque ad finem saeculi XIII Vitae ab Aequalibus Conscriptae*, edidit I.M. Watterich, Tom II, Lipsiae 1862.

Chronica Magistri Rogeri de Houedene, Vol. II, edited by W. Stubbs, London 1869.

Chronique de Michel le Syrien Patriarche Jacobite D’Antioche, (1166–1199), par J.-B. Chabot, Tome III, Paris 1905.

Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis, Vol. I, Edited from the Cotton MSS. by W. Stubbs, London 1867.

Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176), yayına hazırlayan I. Demirkent, TTK yay., Ankara 2001.

Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. A.T. Özcan, Selenge yay., İstanbul 2015.

Nicetae Choniatae, “*Historia*”, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Editio Emendatior et Copiosior, Consilip B.G. Niebuhrii, ex Recensione Immanuelis Bekkeri, Bonnae 1835.

Niketas Khoniates, *Historia* (*Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*), çev. F. Işıltan, TTK yay., Ankara 1995.

O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates, translated by H.J. Magoulias, Wayne State University Press, Detroit 1984.

Radulfi de Diceto Decani Lundoniensis Opera Historica, Vol. I, Edited from the Original Manuscripts by W. Stubbs, London 1876.

Regesta Pontificum Romanorum ab Condita Ecclesia ad Annum Post Christum Natum MCXCVII, Edidit Philippus Jaffe, Berolini 1851.

Tetkik Eserler

Altan, E., “Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı’nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri”, *Türkler*, C.6, ed. A. Güzel vd., Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s.630-634.

Ayönü, Y., *Selçuklular ve Bizans*, TTK yay., Ankara 2014.

Bakır, A., “Myriokephalon Savaşı Esnasında Anadolu’da Siyasi Durum ve Uluborlu Coğrafyasında Savaşın Yeri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (*Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Bildirileri*), 2014, s.71-96.

Ceylan, M.A. ve Eskikurt, A., “Kufi Çayı Boğazı’nın Doğal ve Tarihî Coğrafyası”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, C.1/S.3, 2001, s.123-152.

Ceylan, M.A., “Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı’nın Yeri ve Konya Bağırsak Boğazı”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.5/ 2016, s.69-94.

Çay, A., *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987.

Çay, A., *Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokephalon Zaferi)*, Orkun yay., İstanbul 1984.

Foss, C., “The Lycian Coast in the Byzantine Age”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 48/ 1994, s.1-52.

Haldon, J., *Warfare, State and Society in Byzantine World 565–1204*, UCL Press, London 1999.

- Kesik, M., "Dânişmendli Beyliği-Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri, *Osmanlı Araştırmaları*, C. XXXIV/ II, s.119-144.
- Kortanoğlu, R.E., *Helenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları*, Anadolu Üniversitesi yay., Eskişehir 2008.
- Kutlu, M., *Seljuk Caravansarais in the Vicinity of Denizli: Han-Abad (Çardakhan) and Akhan*, Unpublished Master Thesis, Bilkent University 2009.
- Özcan, A.T., "XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Türkmenya Adının Batı Dünyasındaki Kullanımı ve Sınırları", *Türkiyat Mecmuası*, C.22, 2012, s.63-82.
- Ramsay, W.M., "Notes and Inscriptions from Asia Minor (III)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, Vol. 2, No. 2, 1886, s.123-131.
- Ramsay, W.M., *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960.
- Ramsay, W.M., *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, Vol. I, Clarendon Press, Oxford 1895.
- Roche, J.T., "In the Wake of Mantzikert: The First Crusade and the Alexian Reconquest of Western Anatolia", *History*, Vol. 914/ No. 2, 2009, s.135-153.
- Şimşek, C., "Eskiçağda Homa' Makalesi Üzerine Eleştirel İnceleme", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.5, 2010, s.1-16.
- Topraklı, R., "Yenice Köyü Köprüsü ve Miryokephalon Savaşı", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 18/ N. 3, 2010, s.997-1012.
- Turan, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2011.
- Umar, B. "Myriokephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Kufi Çayı Vadisi", *Belleten*, C. LIV/ 209, s.99-116.
- Vryonis, S., "Nomadization and Islamization in Asia Minor", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.29/1975, s.41-71.
- Vryonis, S., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press 1971.

İnternet Erişimleri

<http://www.evrensel32.com/dag-fare-dogurdu-makale,59.html> (Erişim tarihi 19.04.2017)

<http://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/9632955-miryokephalonun-izleri-konyada-aranacak> (Erişim tarihi: 18.04.2017)